

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ОКСЕНЧУК ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.8(477)(091)"199/200"(043)

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ:
КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ
(ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор
ЯЦИШИН Михайло Михайлович,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
проректор з наукової роботи.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
КУЗЬМЕНКО Володимир Борисович,
Національний університет державної
податкової служби України,
заступник начальника факультету підготовки, перепідготовки
та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції;

кандидат юридичних наук
СЕРЕДА Ольга Вадимівна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
асистент кафедри історії держави і права України
та зарубіжних країн.

Захист відбудеться 29 травня 2015 року о 12:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.18 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 28 квітня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Токарчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Тривалий час у вітчизняній теорії права кримінально-виконавче право як самостійну галузь не вирізняли. Систему ж норм, що регулювали відносини у сфері виконання і відбування кримінальних покарань, виправлення і ресоціалізації засуджених визначав ВТК УРСР, затверджений у грудні 1970 р. Кодекс

зазнав суттєвих змін на початку 90-х рр. ХХ ст. у зв'язку з об'єктивною потребою творення нормативно-правової бази незалежної України.

Завдяки реформуванню кримінально-виконавчої системи, визначеної відповідними законами України, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, вдалося не тільки трансформувати виправно-трудове право у кримінально-виконавче, але й виділити його у самостійну галузь в структурі права, систематизувати та класифікувати основні норми у КВК України, що був прийнятий 11 липня 2003 р. Верховною Радою України (набув чинності 1 січня 2004 р.).

Ця дисертація із створення й удосконалення нормативно-правової бази проводилась відповідно до нової соціально-економічної та політичної ситуації в державі, змін у практиці винесення вироків судами та світового досвіду виконання кримінальних покарань. Саме таку мету визначають укази Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 9 грудня 2010 р. № 1085, указ Президента України «Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України» від 2 липня 2014 р. № 225 та Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, яка схвалена Указом Президента України від 8 листопада 2012 р. № 631.

За роки незалежності фахівці у сфері теорії права, загалом, і кримінально-виконавчого, зокрема, спромоглися за короткий історичний проміжок створити в основному сприятливе науково-теоретичне підґрунтя для проведення реформ. Йдеться, зокрема, про праці таких вітчизняних дослідників, як В. Авер'янов, І. Богатирьов, Є. Бодюл, А. Галай, С. Гусарєв, О. Джужа, В. Дудченко, Н. Задирака, Н. Заяць, О. Колб, А. Колодій, В. Кузьменко, А. Олійник, Н. Оніщенко, П. Онопенко, О. Осауленко, П. Плахотюк, В. Погорілко, О. Пташинський, П. Рабінович, В. Синьов, А. Степанюк, Ю. Тодика, О. Томкіна, П. Фріс, В. Шатіло, Ю. Шемшученко, О. Ющик, Д. Ягунов, І. Яковець О. Ярмиш, М. Яцишин та інших. Їх науковий доробок сприяв формуванню засад правової політики Української держави в цілому, складовими системоутворюючими елементами якої виступають кримінально-правова та кримінально-виконавча політика.

Сьогодні в Україні на основі прийняття важливих державних та законодавчих рішень йде процес розбудови й реформування кримінально-виконавчої системи, тому потрібен науковий аналіз, який би з'ясував стан нормативно-правового забезпечення виконання покарань в Україні з визначенням перспективних напрямів розвитку нормативно-правового забезпечення виконання кримінальних покарань. Пріоритетами цієї діяльності є докорінна зміна існуючих кримінально-виконавчих правовідносин та їх урегулювання відповідно до вимог Конституції України і міжнародно-правових актів.

Необхідність дослідження зазначеної проблеми обумовлюється низкою обставин. З одного боку, це пов'язано з відсутністю в юридичній науці консенсусу щодо правової природи забезпечення виконання кримінальних покарань. З іншого – існує потреба подальшого теоретичного аналізу положень чинного законодавства щодо їх застосування, а також розробки науково-обґрунтованих рекомендацій для використання у практичній діяльності. Разом з тим, актуальність обумовлена

продовженням реформування кримінально-виконавчої системи України, яка здійснюється з липня 1991 р.

Отже, актуальність дослідження визначається потребою завершення реформ, існуючої в державі системи виконання покарань, перегляду її нормативно-правової бази з метою приведення у відповідність до нових потреб соціально-економічного і політико-правового розвитку України. Важливим аргументом на користь необхідності проведення комплексного дослідження даної проблеми виступають міжнародні зобов'язання України щодо реформування системи виконання покарань і приведення її у відповідність до стандартів Європейського Союзу.

Таким чином, дослідження нормативно-правового забезпечення виконання кримінальних покарань в Україні кінець ХХ – початок ХХІ століття, що включає і державну політику, і функціонування правового інституту є актуальним як для теорії, так і для суспільної практики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження пов'язаний з науковим забезпеченням процесу реалізації положень КК та КВК України щодо Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», відповідає основним напрямкам державної політики з виконання кримінальних покарань, що визначені Концепцією державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленої Указом Президента України від 08.11.2012 р. № 631/2012, Концепцією розвитку Державної пенітенціарної служби (ДПтС) України до 2015 року, розробленої Міністерством юстиції України (проект), які націлюють на використання вітчизняного та зарубіжного досвіду у цій сфері суспільних відносин, основним напрямкам наукових досліджень та перспективних науково-дослідних робіт Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (№ держреєстрації 0114U002419, наказ МОН України від 22.11.2013 р. № 1611).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є комплексна розробка важливих теоретичних і практичних питань відносно нормативно-правового забезпечення виконання кримінальних покарань та формування підходів щодо забезпечення відповідності нормативно-правової бази міжнародним нормам, зобов'язання щодо яких взяла на себе Україна.

Досягнення поставленої мети зумовлює необхідність вирішення наступних **задач:**

- з'ясувати сучасний стан наукового вивчення нормативно-правового забезпечення виконання кримінальних покарань в Україні;
- охарактеризувати основні законодавчі акти Верховної Ради України, що регламентують діяльність органів і установ виконання покарань;
- розкрити і проаналізувати правові ініціативи інституту Президента України з удосконалення кримінально-виконавчої системи держави;
- дослідити ефективність творення нормативних актів для кримінально-виконавчої системи Кабінетом Міністрів України та іншими органами державної влади;

– з'ясувати результативність програмно-цільових методів вдосконалення політики держави в застосуванні кримінальних покарань відповідно до вимог національного законодавства та європейських норм і стандартів;

– вивчити питання і внести пропозиції щодо усунення розбіжностей в регламентації між законодавчими і підзаконними актами, що регулюють діяльність Державної пенітенціарної служби (Державної кримінально-виконавчої служби).

Вирішення таких задач можливе за умови змістовного аналізу історико-правових засад нормативно-правового закріплення у кримінально-виконавчій сфері, що є актуальним в умовах здійснення в Україні широкомасштабної правової реформи.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері нормативно-правового забезпечення виконання кримінальних покарань в Україні (кінець XX – початок XXI століття).

Предмет дослідження – нормативно-правове забезпечення виконання кримінальних покарань в Україні (кінець XX – початок XXI століття).

Методи дослідження. У дисертації застосовано сукупність загальнонаукових і конкретно-наукових методів пізнання, що дало можливість розкрити сутність такого складного явища, яким є законодавчий процес, а також його особливості, пов'язані з правовим забезпеченням кримінально-виконавчої політики України; герменевтичний – для пізнання та інтерпретації текстів монографічних видань, наукових статей, навчальних матеріалів, а також текстів нормативних актів (розділи 1, 2, 3, 4); історико-правовий – для виділення основних періодів законодавчого процесу на сучасному етапі (розділи 1, 2); порівняльно-правовий – для зіставлення поглядів учених з різних питань досліджуваної теми, а також при порівнянні норм вітчизняного законодавства з відповідними нормами інших країн (розділ 1); методи системного та структурно-функціонального аналізу застосовано під час вивчення нормативно-правової бази дослідження (розділи 2, 3); спеціально-правовий метод використано з метою пояснення окремих правових конструкцій, принципів, норм чинного законодавства, виявлення недоліків у ньому; правового моделювання – для визначення перспективи удосконалення законодавчого процесу в ході реформування кримінально-виконавчої системи (розділ 4).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розв'язуванні важливої історико-правової та науково-практичної проблеми з формування механізму та правового закріплення діяльності у сфері виконання кримінальних покарань, а отримані висновки визначають перспективи її реалізації на практиці. Зокрема, в дисертації:

вперше:

– розкрито сутність нормативно-правового забезпечення виконання кримінальних покарань в Україні: кінець XX – початок XXI століття та теоретичні засади застосування норм кримінально-виконавчого права як особливої форми реалізації політики з виконання покарань через політико-правову, державно-владну та організаційну діяльність компетентних органів і службових осіб держави;

– за допомогою спеціально-правового методу розкрито сутність і зміст сучасного теоретико-правового визначення поняття «правове забезпечення» у контексті реалізації кримінально-виконавчої політики;

– сформульовано висновок про те, що правові засади функціонування кримінально-виконавчої системи держави мають бути закріплені відповідним законом з урахуванням нагальних потреб політики виконання покарань, зокрема, інституційних, матеріальних і фінансових;

– визначено ефективність законів і підзаконних нормативно-правових актів, а також причини, що стримують процес правозастосування у кримінально-виконавчій сфері;

удосконалено:

– визначення сутності принципів кримінально-виконавчої діяльності відповідно до основних ознак, які характеризують функції держави з точки зору сучасної теорії держави і права та окремих галузей права;

– сучасні теоретичні підходи стосовно обґрунтування засад реалізації політики з виконання покарань, що має забезпечити її ефективність на сучасному етапі і в перспективі, відповідно до правових, демократичних та гуманістичних традицій вітчизняної та світової практики;

– визначення поняття помилування, відповідно до якого, це спеціальний вид звільнення (повного або часткового) від покарання індивідуально визначеної особи, засудженої за вчинення злочину, що здійснюється на підставі відповідного акту (указу про помилування), прийнятого Президентом України;

– визначення поняття акту помилування у вузькому значенні, як персоніфікованого правового документу (указу) Президента України, який не усуває карності діяння, але передбачає обов'язкове пом'якшення долі засудженого і є підставою для його повного або часткового звільнення від покарання;

набули подальшого розвитку:

– теоретичне обґрунтування можливості залучення засуджених до праці, зокрема, у ст. 133 КВК формулювання «засуджений, який необґрунтовано відмовляється від праці» доповнити положенням «на яку засуджений погодився добровільно у порядку, визначеному трудовим законодавством України»;

– вчення щодо розвитку інституту президентства в Україні, який розглядаємо як в широкому, так і вузькому розумінні. Перше включає в себе об'єктивні чинники – політичні, економічні, соціальні та культурні (гуманітарні), друге – суб'єктивні чинники, до яких відносимо суспільну свідомість, правову культуру та ментальність;

– визначення поняття програмно-цільового забезпечення, під яким розуміємо шляхи і способи реалізації попередньо розробленої сукупності дій і заходів у вигляді різного роду програм з окремих напрямів діяльності або комплексних цільових програм удосконалення кримінально-виконавчої системи у процесі її реформування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що окремі положення роботи можуть бути використані у навчальному процесі, а також при написанні магістерських та дипломних робіт на аналогічну тематику (Довідка-акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки від 27.12.2012 р., № 3/5509). Висновки і пропозиції щодо гуманізації, демократизації процесу виконання й відбування кримінальних покарань, дотримання прав людини та громадянина в місцях позбавлення волі на основі чинного законодавства можуть бути використані правоохоронними органами та працівниками пенітенціарної служби (Довідка-акт впровадження результатів дисертаційного дослідження Управління державної пенітенціарної служби України у Волинській області від 31.03.2013, № Ск–592, Довідка Апеляційного суду Волинської області від 22.02.2013, № 7.6/4615/13, Довідка-акт впровадження результатів дисертаційного дослідження Управління Служби безпеки України у Волинській області від 25.03.2013, № 54/26–620).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. Особистий внесок здобувача в опублікованій із співавтором М. Яцишиним статті «Правові основи автономії України у XVII-XVIII століттях: історико-правове дослідження» (Право України. – 2011. – № 10. – С. 278–284) складає 50%.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дослідження апробовані автором під час виконання й обговорення його на засіданні кафедри теорії та історії держави і права Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Теоретичні положення та висновки дослідження були оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: VI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 29–30 травня 2009 р.); V Международной научно-практической конференции «Право как основа современного общества» (г. Москва, 23 января 2012 г.); Международной научно-практической конференции «Теория и практика противодействия преступности: современные тенденции» (г. Минск, 25 апреля 2012 г.); VI Міжнародній науково-практичній конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (м. Луцьк, 14–15 травня 2012 р.); Науково-практичній конференції «Формування пенітенціарної системи України: проблеми сьогодення» (м. Одеса, 25 травня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Право та суспільні відносини: умови та способи гармонізації» (м. Харків, 22–23 червня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Основні напрями реформування законодавства України в умовах розбудови демократичної держави» (м. Харків, 12–13 жовтня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» (м. Київ, 28–29 березня 2013 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (м. Луцьк, 14–15 травня 2013 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (м. Луцьк, 14–15 травня 2014 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна наука – пенітенціарній практиці» (м. Київ, 4 грудня 2014 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження висвітлено в 7 наукових публікаціях у виданнях, що входять до переліку МОН України як фахові з юридичних дисциплін, у тому числі в одному зарубіжному науковому виданні, а також у 2 статтях в інших періодичних виданнях та у тезах доповідей на 11 науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що включають вісім підрозділів, списку використаних джерел (містить 343 найменування) та чотири додатки (на 4 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 245 сторінок, з них основного тексту – 204 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; охарактеризовано мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено дані про їх апробацію та впровадження, публікації та структуру й обсяг роботи.

Розділ 1 «Історіографія та джерельно-правова база кримінально-виконавчої системи в історичному контексті українського державотворення» складається з двох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Історико-правові критерії визначення державних підходів до формування кримінально-правової політики і кримінально-виконавчої політики в юридичній літературі»* систематизовано наукові теорії, що обґрунтовують юридичну суть процесу творення нормативно-правової бази системи виконання покарань від найдавніших часів і до наших днів. Свого часу позицію законодавчого закріплення в цій сфері суспільних відносин обстоювали і сформулювали у своїх працях відомі зарубіжні і вітчизняні вчені, зокрема, такі як: Ч. Беккарія, І. Бентам, Т. Гоббс, Д. Говард, Г. Кокс, Ф. Ліст, Г. Тард, Е. Феррі, М. Владимирський-Буданов, М. Гернет, О. Малиновський, М. Мелентьев, С. Познишев, Г. Радов, М. Сергієвський, М. Таганцев, І. Фойницький та інші. Вони вважали, що перш за все, з точки зору пізнання витоків законо- і нормотворення, в тому числі і в галузі пенітенціарії, законодавець повинен дбати насамперед про запобігання злочинам у зв'язку з реалізацією законодавчо закріпленої пенітенціарної функції держави.

У цьому контексті період ХХ – початку ХХІ століття вважаємо найбільш продуктивними щодо становлення і розвитку кримінально-виконавчої системи, її законодавчого і нормативно-правового закріплення. В сучасній науковій літературі з досліджуваної проблеми, у тій чи іншій мірі висвітленої у працях таких вчених-юристів, як І. Богатирьов, В. Василець, С. Гусарев, О. Джу́жа, О. Колб, А. Колодій, А. Кирилюк, В. Кузьменко, В. Корчинський, О. Оніщенко, П. Онопенко, О. Пташинський, П. Рабінович, А. Степанюк, Ю. Шемшученко, С. Фаренюк, П. Фріс, О. Ющик, О. Ярмиш, М. Яцишин та багатьох інших; поняття кримінально-виконавчого законодавства розглядається у вузькому та широкому значеннях. У першому значенні – це тільки закони, у другому – вся система нормативних правових актів. Отже, вживане у назві нашого дослідження поняття «нормативно-правове забезпечення», охоплює і законодавство, і всю сукупність нормативних правових

актів. Відповідно до ст. 2 КВК України, кримінально-виконавче законодавство України складається з КВК, інших актів законодавства, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Користуючись досягненнями сучасного вітчизняного правознавства є можливість, а у нашому випадку – і необхідність, визначити види і дати загальну характеристику нормативних актів, яка цілком поширюється і на нормативні акти кримінально-виконавчого (пенітенціарного) змісту.

Незважаючи на позитивні зрушення у розробці концептуальних положень нормативно-правового забезпечення процесу виконання кримінальних покарань, і досі залишаються без відповіді принципові питання, пов'язані з побудовою системи кримінально-виконавчого законодавства; визначення предмету кримінально-виконавчого закону; співвідношення, з точки зору сучасної теорії права, понять «нормотворчості», «правотворчості» та «заколотворчості»; розмежування законодавчої і підзаконної нормотворчості у сфері кримінально-виконавчого права; питань організації управління законодавчим процесом у цій специфічній і наймолодшій, з огляду на її самостійність, галузі права. До цього спонукає і неоднозначність наукових підходів щодо внутрішньої та зовнішньої форм вираження норм кримінально-виконавчого права, методик їх систематизації, класифікації та інформатизації.

У підрозділі 1.2 «Джерела дослідження кримінально-виконавчої системи та їх класифікація» теоретично обґрунтовано джерела права, що забезпечують функціонування кримінально-виконавчої системи, проаналізовано та охарактеризовано насамперед ті з них, що найбільше застосовувалися під час опрацювання визначених у даному дослідженні проблем. Це, зокрема, джерела, що розкривають генезис процесу законо- і нормотворення в історичному контексті, теоретичні основи законодавчого процесу в кримінально-виконавчій сфері в означених хронологічних рамках, законодавчу діяльність Верховної Ради України, інституту президентства України та Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади, впровадження положень кримінально-виконавчого законодавства в системі Державної пенітенціарної служби України та деякі інші.

Базою законодавства є Конституція України (1996 р.). Вона визначає основи суспільного ладу, права, свободи і обов'язки громадян України, у тому числі засуджених до покарань (ст. 62–64, 68). Безпосередньо до джерел кримінально-виконавчого права, які складають його систему, належать: Кримінально-виконавчий кодекс України; інші систематизовані законодавчі акти України (наприклад, Кримінальний кодекс України); закони України (наприклад, Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23 червня 2005 р.); ратифіковані Україною найважливіші міжнародні правові акти, серед яких, насамперед, слід назвати Загальну декларацію прав людини; постанови Верховної Ради України та укази Президії Верховної Ради України (наприклад, постанова ВР України «Про тимчасові слідчі ізолятори на території виправно-трудова колоній» від 6 травня 1993 р.); укази Президента України (наприклад, «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 9 грудня 2010 р.); постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України (наприклад, «Про заходи щодо

забезпечення діяльності Державного департаменту України з питань виконання покарань» від 22 квітня 1999 р.); відомчі та міжвідомчі нормативні акти, накази, правила, положення, інструкції (наприклад, наказ ДДУПВП «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань» від 25 грудня 2003 р.).

Значний масив документів з досліджуваної теми нами опрацьовано в центральних архівних установах України (ЦДАГО України, ЦДАВО України), а також обласних державних архівах, поточних архівах облдержадміністрацій, в структурних підрозділах Міністерства юстиції України і Державної пенітенціарної служби України.

Важливою є інформація опублікована у пресі, вона дозволяє повніше з'ясувати численні проблеми, пов'язані зі становленням кримінально-виконавчої системи та її нормативно-правової бази за роки незалежності.

Разом з тим, зважаючи на досить проблемний, а подекуди й дискусійний характер трактування в законодавчих актах та юридичній літературі таких понять як «порядок виконання і відбування покарання», «режим», так само як і ототожнення близьких один до одного понять, але різних у змістовому вираженні термінів «правила», «порядок», «дисципліна» або «систематизація законодавства», «систематизація права», «систематизація норм права» і ін., слід і в законодавчих актах, і в правилах внутрішнього розпорядку УВП привести визначення і вживання згаданих, як і багатьох інших понять, у відповідність з основними принципами загальної теорії права, у яких більш ґрунтовно розроблені й представлені загальні універсальні різновиди таких понять та їх вживання під час реалізації правових принципів.

Підсумовуючи аналіз нормативно-правових актів (джерел), що забезпечують виконання кримінальних покарань, слід наголосити на підвищенні їх ефективності, зокрема, в частині правореалізаційної практики, бо саме тут найпомітніше проявляється змістова сутність усіх законів і підзаконних актів практично з усіх актуальних пенітенціарних проблем.

Розділ 2 «Законотворчість Верховної Ради України щодо системи виконання покарань» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Особливості творення норм кримінально-виконавчого права» з позицій сучасних методологічних підходів встановлено, що концептуальною засадою дослідження теоретичних основ законодавчого процесу є визнання того, що правознавство покликане охопити і дослідити правову дійсність у єдності, цілісності та взаємозв'язках.

Проблеми становлення, формування і функціонування законодавчого процесу, як і правової системи загалом, стали предметом дослідження українських і зарубіжних вчених. Однак і до цього часу існують різні тлумачення терміну «законодавчий процес». Так, сучасне правознавство характеризує законодавчий процес як визначену законодавством процедуру здійснення законодавчих повноважень, яка є системою взаємопов'язаних і взаємозумовлених дій із створення закону. Водночас, О. Ющик розвинув положення, що вітчизняний законодавчий процес – це системний феномен, тому необхідним є системний підхід до його пізнання та здійснення. При цьому пропонується розрізняти продукт законодавчого

процесу, яким є законодавчі акти в їх системному зв'язку, та результат управління даним процесом, яким є нова якість самого законотворчого процесу.

На нашу думку, багатозначність визначень сутності законодавчого процесу, різні тлумачення цієї категорії, специфічність підходів до її вивчення, свідчать про необхідність вироблення більш чіткої і повної характеристики законодавчого процесу, як і правової системи загалом. Вважаємо, що у цьому контексті особливої уваги потребує і проблема співвідношення права і закону (законодавства), загалом, та кримінально-виконавчого права і кримінально-виконавчого (пенітенціарного) законодавства, зокрема. Наші спостереження показують, що в історико-правовому дослідженні основні складові кримінально-виконавчого права (як і кримінального) розкриваються і коментуються, з одного боку, на засадах ототожнення кримінально-виконавчого права і закону, з іншого – їх протиставлення.

В сучасних умовах загально визнано (Ю. Шемшученко, С. Бобровник, А. Колодій, М. Коржанський, Р. Ромашов, П. Фріс, О. Ярмиш, М. Яцишин та ін.), що кримінальне, кримінально-виконавче право є виявом закономірностей, які існують з приводу визначення злочинного і незлочинного наслідків вчинення відповідних діянь.

Ці, як і інші ключові моменти кримінально-виконавчого законодавства, засвідчують, з одного боку, особливість структури законів пенітенціарного змісту, а з іншого – підтверджують правильність виділення кримінально-виконавчого законодавства у самостійну галузь, яка потребує особливої уваги з боку держави і, зокрема, з боку Верховної Ради України як вищого законодавчого органу країни.

У підрозділі 2.2 *«Характеристика основних законодавчих актів Верховної Ради України, що регламентують діяльність кримінально-виконавчої системи»* засобами формально-логічного аналізу виявлено та проаналізовано найважливіші події у діяльності Верховної Ради України, пов'язані із створенням нової законодавчої бази кримінально-виконавчої системи, що, з одного боку, дало можливість розкрити новий зміст роботи українського парламенту, з іншого – в історичній послідовності назвати і прокоментувати основні законодавчі акти пенітенціарного змісту, які розроблялися і приймалися Верховною Радою України упродовж 90-х років ХХ ст. і в перше десятиліття ХХІ століття.

Першим законодавчим актом України, укладеним відповідно до вимог міжнародно-правових актів про права людини та громадянина, зокрема, Загальної декларації прав людини, Мінімальних стандартних правил і ін., слід вважати Указ Президії Верховної Ради України «Про внесення змін у Виправно-трудоий кодекс України» (січень 1991 р.). Указ започаткував прийняття низки законів про внесення змін до КК, КПК та ВТК України.

Початок 90-х років позначився прийняттям важливих рішень з організаційно-правового забезпечення діяльності системи виконання покарань. У цей період почала діяти перша загальнодержавна кримінологічна програма на 1993–1996 рр., схвалена постановою ВР України від 25 червня 1993 р.

Найпомітнішою подією установчого періоду стало прийняття у 1996 році Конституції України – базового джерела і юридичної основи розвитку законодавства. Так, відповідно до п. 14 ст. 92 Конституції виключно законами України визначаються організація й діяльність органів і установ виконання покарань.

З прийняттям 11 липня 2003 р. ВР України КВК України, що набув чинності з 1 січня 2004 р., Україна в новітній історії отримала нормативний акт, за яким вперше на рівні закону визнано загальноправові та галузеві принципи кримінально-виконавчого законодавства.

Загалом, за нашими підрахунками, станом на 1 січня 2014 р. нормативно-правова база кримінально-виконавчої системи містила 59 законодавчих і нормативно-правових актів, що стосуються організаційних засад кримінально-виконавчої системи України, 68 нормативно-правових документів, які регулюють порядок виконання і відбування усіх видів покарань, 27 – які регламентують порядок виконання і відбування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, 35 – з виконання і відбування покарань у вигляді позбавлення волі, 18 актів, що встановлюють порядок звільнення від відбування покарання, а також організацію соціальної адаптації звільнених від відбування покарання. Крім того, існують і діють 28 міжнародно-правових актів, ратифікованих ВР України, що стосуються кримінально-виконавчої тематики.

На нашу думку, загальна кількість цих актів не завжди адекватна їх якості і потребам суспільства в кримінально-правовому регулюванні. З цього приводу в дисертації наведені конкретні пропозиції щодо удосконалення окремих нормативно-правових актів – законів України, у тому числі й Кримінального та Кримінально-виконавчого кодексів України.

Розділ 3 «Правові ініціативи інституту Президента України з удосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Роль глави держави у процесі нормотворення» головну увагу зосереджено на висвітленні правових ініціатив Президента України.

До найбільш важливих функцій президентської ініціативи у пенітенціарній сфері слід віднести: а) відповідність її змісту природі людини, нормам права і моралі цивілізованого суспільства; б) забезпечення збалансованого задоволення законних прав та інтересів громадянина, суспільства, держави; в) системне вирішення всього комплексу основних складових проблем пенітенціарної функції держави; г) максимальне й ефективне використання у справі ресоціалізації злочинців усього національного потенціалу, а також соціально-економічних факторів, які обумовлюють ефективність пенітенціарної політики та успішність її реалізації на практиці.

На сьогодні існують розбіжності між теоретичним обґрунтуванням ролі глави держави у нормотворчому процесі й реалізаційною практикою через відсутність налагодженої системи контролю як з боку вищих органів виконавчої влади, так і з боку місцевих органів влади та їх спостережних комісій за здійсненням економічних, організаційних, юридичних та інших заходів, спрямованих на формування чи відновлення фізичного, психічного і фізіологічного стану особи, її соціальних функцій, приведення індивідуальної чи колективної поведінки у відповідність із загальновизнаними суспільними правилами та юридичними нормами, а безпосередньо у сфері виконання покарань – підготовку засудженого до повернення у суспільство з набуттям соціально корисних умінь і навичок.

Підсумовуючи викладені вище теоретичні узагальнення, зазначимо, що

нормотворча діяльність Президента України у пенітенціарній сфері опосередковує собою здійснення самостійного виду державної влади – президентської влади, оскільки глава держави самостійно видає нормативні акти (укази, розпорядження), здійснює функції і повноваження, визначені Конституцією України і законами, властиві лише йому, які він не може делегувати та має підпорядковані йому органи і служби.

Загалом, подальший розвиток інституту президентства в Україні у контексті реформування й удосконалення кримінально-виконавчої системи має враховувати як національний, так і зарубіжний досвід.

У підрозділі 3.2 *«Основні законотворчі та нормотворчі ініціативи Президента України з удосконалення кримінально-виконавчої системи»* узагальнено значний фактологічний матеріал, накопичений у процесі становлення й розвитку вітчизняної кримінально-виконавчої системи, зокрема її нормативно-правової бази за участю Президента України, згідно зі статусом, компетенцією і повноваженнями, визначеними ст. 106 Конституції України (1996 р.), законів України «Про Президента Української РСР» (1991 р.) та «Про вибори Президента України» (2004 р.), всебічно висвітлено участь глави держави у процесі творення нормативних актів з різноманітних питань виконання кримінальних покарань і боротьби зі злочинністю, акцентуючи увагу на їх ефективності та результативності, відповідності сучасним європейським і світовим стандартам.

Так, перший Президент України Л. Кравчук, який за час свого президентства ініціював і підписав 12 законів і 2 укази, що прямо чи опосередковано стосуються системи виконання покарань, головну увагу зосередив на визначенні основних суб'єктів кримінально-виконавчого процесу в плані його організації і функціонування. Серед них Закон України «Про міліцію» (1990 р.), одним із основних завдань якої (ст. 2) визначено виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень. Ним же був ініційований і підписаний Закон України «Про прокуратуру» (1991 р.). За президентства Л. Кравчука фактично розпочато важливу нормотворчу роботу по ратифікації міжнародно-правових актів з пенітенціарної проблематики.

Даний напрямок нормотворення став ключовим і в правотворчій діяльності Президента України Л. Кучми, який загалом ініціював і підписав 28 самостійних законів з кримінально-виконавчої тематики, 6 законів про внесення змін до раніше прийнятих законодавчих актів, 12 указів, які прямо чи опосередковано стосуються предмету даного дослідження. Серед найважливіших указів – «Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади» (1999 р.), «Про утворення Державного департаменту України з питань виконання покарань» (1998 р.), «Про виведення Державного департаменту України з питань виконання покарань з підпорядкування Міністерству внутрішніх справ України» та інші. Президентська законотворча ініціатива суттєво вплинула на кодифікацію кримінально-виконавчого законодавства і прийняття нового КВК України, який набув чинності 1 січня 2004 р.

За нашими підрахунками Президент України В. Ющенко ініціював і підписав 19 законів, 4 проекти законів, 9 указів, що стосувалися кримінально-виконавчої тематики. Серед них Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (2005 р.) та інші. Найважливіші укази Президента В. Ющенка – «Про

Положення про здійснення помилування» (2005 р.), «Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» (2008 р.), започаткувавши детальне реформування ДКВС.

Президент України В. Янукович продовжив курс своїх попередників на удосконалення кримінально-виконавчої системи, приведення її у відповідність до кращих світових і європейських стандартів, прийнявши важливі рішення. Підтвердження цього – Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» – нова президентська ініціатива по створенню на базі ДДУПВП Державної пенітенціарної служби України, з підпорядкуванням її Міністерству юстиції України та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, яка схвалена Указом Президента України В. Януковича від 8 листопада 2012 р. № 631.

Таким чином, незважаючи на затяжну політичну кризу і проблеми соціально-економічного розвитку країни, за два пройдені десятиліття вдалося сформулювати зв'язану відносинами державно-політичної субординації ланку нормотворення на чолі з Президентом України, діяльність якої була відчутною у процесі творення правової держави.

Розділ 4 «Творення нормативних актів з питань виконання кримінальних покарань Кабінетом Міністрів України та іншими органами державної влади» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Місце і роль Кабінету Міністрів України у механізмі творення і реалізації норм кримінально-виконавчого права» розкрито механізм здійснення вищим виконавчим органом влади нормотворчих, правозастосовних, контрольних, координаційних та інтеграційних функцій, в тому числі й у сфері виконання покарань. Відповідні конституційні функції КМ України здійснює шляхом видання правових актів. Цю важливу ділянку роботи забезпечує Секретаріат КМ України, який є юридичною особою і діє на підставі Конституції України, Закону України «Про Кабінет Міністрів України» (2010 р.) та Положення про Секретаріат КМ України, затверджене КМ України. Крім Секретаріату функціонує також Інститут нормотворчої діяльності, утворений відповідно до Указу Президента України (1999 р.) та Постанови КМ України «Про утворення Інституту нормотворчої діяльності при Кабінеті Міністрів України» (1999 р.). Наукове забезпечення правотворчої діяльності КМ України та інших державних органів забезпечує Академія правових наук України, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Національна академія внутрішніх справ, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого та інші.

Історично склалося так, що саме КМ України започаткував реформування кримінально-виконавчої системи і відповідної галузі законодавства, визначивши її основні напрями у Постанові «Про основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР» (1991 р.). У подальшій діяльності КМ України корегував цю роботу окремими постановами і розпорядженнями, зокрема, «Про поліпшення діяльності установ кримінально-виконавчої системи» (1992 р.), «Про особливості застосування Закону України «Про підприємства в Україні» до підприємств установ по виконанню покарань» (1994 р.), «Про заходи щодо

забезпечення діяльності Державного департаменту України з питань виконання покарань» та інші (всього понад 20 постанов і розпоряджень).

На сучасному етапі, у контексті правотворчої діяльності КМ України, важливе місце займають цільові програми становлення, розвитку і удосконалення кримінально-виконавчої системи за участю органів виконавчої влади: Програма подальшого реформування та державної підтримки кримінально-виконавчої системи на 2002–2005 роки (2002 р.), Державна програма соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, на 2004–2006 роки (2004 р.), Державна програма покращення умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, на 2006–2010 роки (2006 р.), Концепція Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на період до 2017 року (2008 р.), які засвідчують проблемний рівень менеджменту в реалізації конкретних цілей управління пенітенціарним процесом з боку держави.

Однак, як свідчить аналіз, нормативно-правові акти КМ України займають поки що незначне місце в системі джерел кримінально-виконавчого права. Проте, в ході реформування кримінально-виконавчої системи і створення ДПтС України – центрального органу виконавчої влади, діяльність якого в сучасних умовах спрямовується і координується КМ України через Міністра юстиції України, слід сподіватися не тільки на збільшення кола повноважень у сфері виконавчої влади, а й збільшення актів уряду у галузі кримінально-виконавчого права, яке наразі конче потребує такої уваги.

У підрозділі 4.2 «Нормотворчі функції центральних та місцевих органів виконавчої влади по реалізації державної політики з виконання покарань» зазначено, що у механізмі нормотворення важливою ланкою є підвідомчі Президенту України і КМ України центральні органи виконавчої влади, такі як міністерства (всього – 16), державні комітети (державні служби – ДПтСУ), судові і прокурорські органи, інші державні органи зі спеціальним статусом, значна частина яких має пряме або опосередковане відношення до виконання покарань з правом творення відповідних нормативних актів (наказів, розпоряджень, інструкцій тощо) у межах повноважень, визначених Конституцією України, законами України, указами Президента та постановами КМ України. Нормативно-правові акти міністерств підлягають державній реєстрації в Міністерстві юстиції України в порядку, встановленому законодавством. У разі потреби міністерства разом з іншими центральними та місцевими органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та представницькими органами видають спільні акти (наприклад, Спільне розпорядження Голови Державної пенітенціарної служби України і Голови Волинської облдержадміністрації від 12 липня 2012 року про проведення виїзного розширеного засідання колегії ДПтСУ на базі органів і установ виконання покарань та слідчого ізолятора у Волинській області, 26–27 липня 2012 р. та інші).

Безперечно, найбільше нормативних актів видає апарат ДПтС України. Основним законодавчим джерелом повсякденної нормотворчої діяльності цього органу є КВК України та інші закони, названі вище, на основі яких регламентується увесь процес. За час існування ДДУПВП видано 40 наказів (у т. ч. 11, що стосуються

удосконалення організаційних засад діяльності КВС України), 10 наказів, якими затверджено нові нормативно-правові акти, що регулюють порядок виконання усіх видів покарань, 4 – які регулюють виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, 11 – у виді позбавлення волі, 4 – про соціальну адаптацію звільнених від відбування покарання. У цьому процесі беруть участь також і галузеві міністерства, органи виконавчої влади на місцях.

Залежно від характеру правила, що встановлюється тією чи іншою нормою (зобов'язальною, заборонною, уповноважувальною або заохочувальною), нормативні акти цього рівня в дисертації умовно розділено на п'ять груп та проаналізовано, а саме: 1) нормативно-правові акти з організаційних засад діяльності КВС України.; 2) ті, що регулюють порядок виконання і відбування усіх видів покарань; 3) акти, що регулюють цей процес без позбавлення волі; 4) акти з виконання покарань у вигляді позбавлення волі; 5) акти, які регламентують порядок звільнення від відбування покарання та соціальну адаптацію звільнених від відбування покарання.

Виходячи з проведеного аналізу, відзначаємо позитивні зрушення в цьому напрямку діяльності ДПтСУ. В подальшій роботі, на нашу думку, необхідно забезпечити підкріплення окремих положень нормативних актів, зокрема тих, що стосуються підтримання правопорядку в УВП, через невизначеність або нечіткість яких виникає чимало непорозумінь між працівниками пенітенціарної служби та засудженими, що призводить до негативної оцінки українським суспільством системи в цілому.

ВИСНОВКИ

У **висновках** відповідно до мети й задач дослідження зроблено узагальнення, що мають теоретичне і практичне значення.

1. З'ясовано сучасний стан наукового вивчення нормативно-правового забезпечення виконання кримінальних покарань в Україні та встановлено, що розвиток кримінально-виконавчої системи, яка здійснює державну політику у сфері виконання кримінальних покарань відповідно до чинного законодавства, пройшов кілька етапів: виникнення і становлення виправно-трудового права (1917–1924 рр.); виправно-трудове право в період дії виправних трудових кодексів союзних республік (1925–1934 рр.); виправно-трудове право періоду репресій та становлення політики виправних таборів (1935–1953 рр.); відновлення виправно-трудового права на основі заходів щодо укріплення соціалістичної законності в діяльності виправно-трудових установ (1953–1961 рр.); виправно-трудове право в період підготовки кодифікації виправно-трудового законодавства та вжиття заходів щодо поліпшення діяльності виправно-трудових установ (1961–1969 рр.); кодифікація та подальше удосконалення виправно-трудового законодавства (1969 – кінець 1990-х років); поступова трансформація виправно-трудового права в кримінально-виконавче та прийняття нового КВК (кінець 1990-х років – теперішній час).

2. Оцінюючи, в основному, позитивно законодавчу базу кримінально-

виконавчої системи, оскільки в ній закладені для реалізації загально визнані концептуальні положення про демократизацію, гуманізацію, диференціацію та індивідуалізацію виконання кримінальних покарань, враховано міжнародні стандарти поведіння з ув'язненими та засудженими, міжнародні угоди про захист прав і свобод людини, концепції реформи кримінально-виконавчої політики в Україні, схвалені окремими законами, указами Президента України та постановами Кабінету Міністрів України, а також збережені ті норми виправно-трудоного законодавства, що діяли в період до КВК України, які були прийняті в останні роки і виправдали себе на практиці, слід вказати на недоліки та проблемні питання, які мають місце в нормотворенні кримінально-виконавчих законів, і негативно впливають як на їх якість, так і можливість ефективної реалізації, а саме:

- * відсутність чітких меж між ординарною та делегованою законотворчістю і урядовою підзаконною нормотворчістю зумовлює появу конфліктів нормотворчих повноважень у діяльності державного апарату, колізії юридичних норм, а з ними – труднощів у сфері правозастосування. У зв'язку з цим виникає потреба усунення суперечностей, які виникають, позбавлення невизначеності у правовій нормотворчості взагалі і, особливо, у законотворчості. З метою усунення суперечностей у правотворчій діяльності державний апарат повинен здійснювати її у такий спосіб, щоб упорядкувати співвідношення законотворчості й підзаконної нормотворчості, забезпечуючи системність юридичних норм;

- * динаміка темпів законодавчої діяльності в кримінально-виконавчій сфері не відповідає загальній динаміці збільшення кількості законів і постанов в інших галузях законодавства. Так, за офіційними даними в Україні з 1991 по 2010 рік Верховною Радою України було прийнято 4142 закони. З них лише 54 закони на пенітенціарну тематику або 1,3 %;

- * характерною ознакою сучасного нормотворчого процесу є збільшення питомої ваги відомчої нормотворчості, а аналіз кримінально-виконавчої практики свідчить про використання та надання переваги правозастосовниками при вирішенні конкретних справ не законам чи підзаконним нормативно-правовим актам, а відомчим інструкціям та розпорядженням, що зумовлено відсутністю належного механізму реалізації законів та нечіткістю визначення правотворчих повноважень, недосконалістю юридичної техніки;

- * потребують невідкладного розроблення й прийняття законів, спрямованих на реалізацію соціальних, культурних та інших прав і свобод людини та громадянина, в тому числі засуджених і ув'язнених. У цьому контексті, на нашу думку, особливо хибною є тенденція до політизації змісту окремих нормативно-правових актів, що, у свою чергу, веде до загострення виявів правового нігілізму та до збурення в суспільстві;

- * у ближчій перспективі потребує перегляду чинне кримінально-виконавче законодавство на предмет його відповідності порядку вирішення судом питань, пов'язаних з виконанням вироку, визначених статтями 537–540 нового КПК України та ряду інших новацій, зокрема, що стосуються прокурорського нагляду за виконанням вироків;

- * поліпшення якісного та кількісного стану кримінально-виконавчого

законодавства, в свою чергу, потребує постійного моніторингу законодавчого забезпечення цієї важливої галузі правового регулювання суспільних відносин, що складаються у процесі виконання кримінальних покарань.

3. Важливою складовою підзаконних нормативно-правових актів за їх субординацією є укази Президента України, які не повинні протирічити законам України та видаються в їх розвиток і доповнення для оперативного впливу на конкретні сфери державної діяльності, що потребує нормативного регулювання, у тому числі відбування та виконання покарань.

Загалом, президентська ініціатива зі створення нормативно-правової бази кримінально-виконавчої системи була системною та відчутною. Основним її досягненням можна вважати забезпечення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, створення сучасної пенітенціарної служби європейського зразка.

З метою поліпшення діяльності інституту президентства в частині кримінально-виконавчого нормотворення вважаємо за необхідне чіткіше визначитися з конституційним закріпленням принципу поділу державної влади в його співвідношенні з принципом єдності виконавчої влади у нормотворчій діяльності Президента України і Кабінету Міністрів України, внівши відповідні корективи у главу 1 КВК України «Кримінально-виконавче законодавство України», закріпивши у сфері нормотворення за Президентом України загальний нагляд за виконанням кримінально-виконавчого законодавства (Загальна частина), а за Кабінетом Міністрів України (Міністерством юстиції України) безпосередньо процес виконання покарань (Особлива частина).

4. Відповідно до ст. 113 Конституції України, Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Тому цілком логічно видається принципова відповідальність цього органу за наслідки нормотворчої діяльності як по вертикалі, так і по горизонталі усього спектра органів виконавчої влади – міністерств, відомств, у т. ч. і їх підрозділів, до яких входять, зокрема, й органи виконання покарань ДПтС України. Така відповідальність закріплена у п. 9 ст. 116 Конституції України, яка зобов'язує Кабінет Міністрів України спрямовувати й координувати роботу міністерств, інших органів виконавчої влади, а в ст. 117 наголошується, що в межах своїх повноважень він видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання.

Характерною особливістю підзаконних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України є те, що вони утворюють особливий блок юридичних документів, які за сутністю відрізняються від правових приписів загального характеру, як, наприклад, програмно-цільове забезпечення кримінально-виконавчого процесу, а значна частина нормативних актів має пряме відношення й до інших галузей права, зокрема, конституційного, адміністративного, кримінального тощо і стосується загальних проблем організації державної влади і самоврядних структур, прав, свобод і обов'язків громадян.

Проте, як свідчить аналіз, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України займають поки що незначне місце в системі підзаконних джерел кримінально-виконавчого права. До того ж вони є ще недостатньо дослідженими з точки зору

юридичної науки про джерела. Але в ході конституційної реформи, зміни функцій Кабінету Міністрів та розширенням кола повноважень у сфері виконавчої влади, в тому числі й тієї, що стосується політики виконання покарань, є реальна можливість якісно напрацювати акти уряду, які регламентуватимуть цю доволі складну сферу суспільних відносин.

5. Запропоновано наступні пропозиції щодо вдосконалення норм КВК України:

– з ч. 1 КВК України вилучити словосполучення «ресоціалізація засуджених», оскільки це завдання не є функцією органів та установ виконання покарань, а становить швидше прерогативу державних органів виконавчої влади, що займаються питаннями соціальної політики (органи Міністерства праці та соціальної політики України), на які законодавством покладено обов'язок щодо ресоціалізації колишніх засуджених;

– у ст. 133 КВК формулювання «засуджений, який необґрунтовано відмовляється від праці» доповнити положенням «на яку засуджений погодився добровільно у порядку, визначеному трудовим законодавством України».

Таким чином, аналіз історичного періоду з формування нормативно-правової бази системи виконання покарань, яке розпочалося з перших років незалежності України, дає можливість виявити досить широкий спектр норм, які закріплюють усі важливі напрями кримінально-виконавчої діяльності, спрямованої як на організаційно-правове закріплення, так і практичне вирішення назрілих проблем.

Демократизація суспільних відносин, активізація процесів європейської інтеграції і глобалізація відносин у світовому масштабі, в напрямі посилення захищеності прав і свобод людини і громадянина, обумовлюють необхідність більш чіткого визначення теоретичної сутності правового статусу та компетенції органів і установ виконання покарань, функціональних обов'язків усіх суб'єктів кримінально-виконавчого процесу, творчого використання правового інструментарію та юридичної техніки у процесі нормотворення, наукових і практичних рекомендацій у повсякденній роботі для досягнення головної мети кримінального покарання.

В дисертації наведено конкретні пропозиції щодо вирішення як окремих із зазначених вище, так і інших питань кримінально-виконавчої системи та її нормотворчого забезпечення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях

1. Оксенчук І. В. Участь прокурора у виконавчому провадженні / І. В. Оксенчук // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 7. – С. 108–114.
2. Оксенчук І. В. Реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань: президентські ініціативи (історико-правовий аспект) / І. В. Оксенчук // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 524–528 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11oivipa.pdf>.
3. Оксенчук І. В. Правові основи автономії України у XVII–XVIII століттях: історико-правове дослідження / І. В. Оксенчук, М. М. Яцишин // Право України. –

2011. – №10. – С. 278–284.

4. Оксенчук І. В. Сучасне визначення наукових підходів до формування пенітенціарної політики України / І. В. Оксенчук // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 2. – С. 112–114.

5. Оксенчук І. В. Конституційні основи законодавчого регулювання пенітенціарної сфери / І. В. Оксенчук // Юридична Україна. – 2012. – № 3. – С. 26–30.

6. Оксенчук І. В. Місце і роль Кабінету Міністрів України в механізмі творення і реалізації норм кримінально-виконавчого права / І. В. Оксенчук // Публічне право. – 2012. – № 3 (7). – С. 363–369.

7. Оксенчук І. В. Организационно-правовое обеспечение криминально-исполнительной системы Украины на современном этапе / И. В. Оксенчук // Карельский научный журнал. – 2014. – № 2 (7). – С. 18–20.

Статті, тези доповідей на конференціях, що додатково відображають результати дослідження

8. Оксенчук І. В. Роль прокурора у захисті прав та інтересів неповнолітніх в цивільному процесі України / І. В. Оксенчук // Актуальні питання реформування правової системи України : Зб. наук. ст. за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 29–30 трав. 2009 р.) / Уклад. Т. Д. Климчук. – Луцьк : Волин. обл. друкарня, 2009. – С. 339–341.

9. Оксенчук І. В. Нормотворчі ініціативи державної пенітенціарної служби України по вдосконаленню пенітенціарної системи (історико-правове дослідження) / І. В. Оксенчук // Влада. Людина. Закон. – 2012. – № 4 (111). – С. 60–66.

10. Оксенчук І. В. Мета і завдання кримінально-виконавчого законодавства України та їх відповідність конституційним вимогам / І. В. Оксенчук, М. М. Пінчук // Основні напрями реформування законодавства України в умовах розбудови демократичної держави : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12–13 жовт. 2012 р.). – Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. – С. 97–98.

11. Оксенчук І. В. Пенітенціарна політика як складова частина соціальної і правової політики: проблеми сучасної стратегії / І. В. Оксенчук // Право та суспільні відносини: умови та способи гармонізації : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22–23 черв. 2012 р.). – У 2-х т. – Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. – Т. 2. – С. 55–57.

12. Оксенчук І. В. Основні фактори формування сучасної стратегії України у пенітенціарній сфері / І. В. Оксенчук // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : Зб. матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 14–15 трав. 2012 р.). У 3-х т. Т. 1 – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – С. 135–136.

13. Оксенчук І. В. До питання про соціальну адаптацію звільнених від відбування покарання / І. В. Оксенчук // Формування пенітенціарної системи України: проблеми сьогодення : Зб. матер. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 трав. 2012 р.). – Одеса, 2012. – С. 81–85.

14. Оксенчук І. В. Соотношение принципов уголовно-исполнительного права

Украины и конституционных принципов прав и обязанностей человека и гражданина / И. В. Оксенчук // Теория и практика противодействия преступности: современные тенденции : Тез. докл. Междунар. научн.-практ. конф. (Минск, 25 апр. 2012 г.). – Минск : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2012. – С. 173–176.

15. Оксенчук И. В. Воспитательное воздействие на осужденных к лишению свободы / И. В. Оксенчук // Право как основа современного общества : Матер. V Междунар. научн.-практ. конф. (г. Москва, 23.01.2012 г.). – М. : Изд-во «Спутник», 2012. – С. 16–18.

16. Оксенчук І.В. Співвідношення джерел кримінально-виконавчого права з міжнародними джерелами / І. В. Оксенчук // Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28–29 берез. 2013 р.). – К. : Державна пенітенціарна служба України: ВД «Дакор», 2013. – С.140–143.

17. Оксенчук І. В. Наука кримінально-виконавчого права як підґрунтя для розроблення правових концепцій та доктрин / І. В. Оксенчук // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (14–15 травня 2013 р.): у 2т.Т.1. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – С.41–42.

18. Оксенчук І.В. Світоглядні передумови реформування у сфері застосування кримінального покарання / І.В.Оксенчук // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (14–15 травня 2014 року): у 3т. Т. 3. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – С. 436–439.

19. Оксенчук І.В. Зарубіжний досвід пенітенціарії та механізм його імплементації в законодавство України / І.В.Оксенчук // Сучасна наука – пенітенціарній практиці : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4 груд. 2014 р.) / за ред. В. П. Тихого, Є. Ю. Бараша. – К. : Ін-т крим.-викон. служби ; Київський регіональний центр НАПрН України, 2014. – С. 368–370.

20. Oksenchuk I. Organizational and legal support of resocialization of young drug addicts in the context of Ukrainian penitentiary legislation. Організаційно-правове забезпечення процесу ресоціалізації та реабілітації наркозалежної молоді в Україні / I. Oksenchuk // Problemy europeizacji – teoria i praktyka // Redakcja naukowa: Ewa Jasiuk, Gerard Pawel Maj. – Radom, 2014. – S. 361–371.

АНОТАЦІЇ

Оксенчук І. В. Нормативно-правове забезпечення виконання кримінальних покарань в Україні: кінець ХХ – початок ХХІ століття (історико-правове дослідження). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2015.

У дисертації проведено комплексне дослідження нормативно-правового забезпечення виконання кримінальних покарань в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Проаналізовано історико-правові обставини, джерела та методологію даного процесу. Визначено основні джерела дослідження та проведено їх класифікацію. Встановлено, що завдяки реформуванню пенітенціарної системи, визначеного відповідними законами України, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, вдалося не тільки трансформувати виправно-трудове право у кримінально-виконавче, але й виділити його у самостійну галузь в структурі права, систематизувати та класифікувати основні норми у КВК України, прийнятому 11 липня 2003 р. Верховною Радою України.

Розглянуто теоретичні основи законотворчості та особливості творення норм кримінально-виконавчого права. В історичній послідовності проаналізовано і прокоментовано основні законодавчі акти кримінально-виконавчого змісту, розроблені та прийняті Верховною Радою України упродовж 90-х рр. ХХ ст. і в перше десятиліття ХХІ століття. Розкрито правові ініціативи інституту президентства України з удосконалення діяльності пенітенціарної системи. Визначено ефективність нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, міністерств і відомств, органів виконавчої влади на місцях. Внесено низку конкретних пропозицій щодо поліпшення процесу нормотворення на всіх рівнях законодавчої і виконавчої влади.

Ключові слова: Україна, пенітенціарна система, кримінально-виконавче право, нормотворчість, закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України.

Оксенчук И. В. Нормативно-правовое обеспечение исполнения уголовных наказаний в Украине: конец ХХ - начало ХХІ века (историко-правовое исследование). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2015.

В диссертации проведено комплексное исследование нормативно-правового обеспечения исполнения уголовных наказаний в Украине в условиях независимого государства. Подтверждено заложенную в основе исследования гипотезу о том, что современный государственный подход к совершенствованию нормотворческой деятельности требует, прежде всего, выявления сущности этого явления в конкретно-исторических условиях создания украинского государства, поскольку только на этой основе является реальной выработка мероприятий, необходимых для упорядочения пенитенциарного законодательства и подзаконных актов с целью обеспечения сбалансированного удовлетворения законных прав и интересов граждан, общества и государства, системного выражения всего комплекса основных составляющих пенитенциарной функции государства.

Путем систематизации и типологизации научной литературы и источников проанализированы историко-правовые факторы становления законодательной базы пенитенциарной системы. Определены основные источники исследования, проведена их классификация. Установлено, что благодаря реформированию пенитенциарной

системы, определенного соответствующими законами Украины, указами Президента Украины, постановлениями Кабинета Министров Украины, актами других субъектов нормотворчества (министерств, ведомств, органов исполнительной власти на местах) удалось не только трансформировать исправительно-трудовое право в уголовно-исполнительное, но и выделить его в самостоятельную отрасль в структуре права, систематизировать и классифицировать основные нормы в Уголовно-исполнительном кодексе Украины, принятом 11 июля 2003 г. Верховным Советом Украины.

Оценивая в основном положительно законодательную базу пенитенциарной системы на современном этапе её развития, поскольку в ней заложены для реализации общепризнанные концептуальные положения о демократизации, гуманизации, дифференциации и индивидуализации исполнения уголовных наказаний, учтены международные стандарты обращения с осужденными и заключенными, международные соглашения о защите прав и свобод человека, концепции реформы пенитенциарной системы в Украине, одобренной отдельными законами, указами Президента Украины, а также сохранены те нормы исправительного законодательства, которые действовали до принятия УИК Украины и оправдали себя на практике, указано и на ряд проблемных вопросов, имеющих место в создании законов и других подзаконных нормативных актов, и отрицательно влияющих как на их качество, так и на возможность эффективной реализации.

В целом, изучение ситуации по формированию нормативно-правовой базы системы исполнения наказаний, начавшееся с первых лет независимой государственности Украины, дает возможность определить, что эта база имеет в своем распоряжении достаточно широкий спектр современных норм, закрепляющих фактически все важные направления пенитенциарной деятельности, направленной как на организационно-правовое закрепление, так и практическое решение насущных проблем.

Ключевые слова: Украина, пенитенциарная система, уголовно-исполнительное право, нормотворчество, законы Украины, указы Президента Украины, постановления Кабинета Министров Украины.

Oksenchuk I. V. Regulatory enforcement of criminal penalties in Ukraine: the end of the XX th and beginning of the XXI century (historical and legal research). – Manuscript.

Thesis for candidate's degree in Law sciences on specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law, History of Political and Legal Studies. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2015.

The dissertation presents comprehensive investigation of legal-regulatory enforcement of criminal penalties in Ukraine at the end of XX th – the beginning of XXI century. Historical and legal factors, criteria and methodology of this process are analyzed. The main sources of research are defined, their classification is conducted. It is established that the reform of the penitentiary system defined by relevant laws of Ukraine, Decrees of the President of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine resolutions, could not only transform correctional labor law into criminal executive law, but also select it into the independent branch in the structure of law, organize, classify and codify its basic rules in the CEC of Ukraine, adopted on July 11, 2003 by the Verkhovna Rada of Ukraine.

The theoretical basis of lawmaking and features of criminal law enforcement creation are dealt. In the historical retrospective key legislation penal content acts developed and adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine during the 90-ies of the XX-th century and in the first decade of the XXI st century are analyzed and commented on. Legal initiative of the presidency of Ukraine in improvement of the penitentiary system is exposed. The effectiveness of legal acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, ministries and agencies, local executive authorities is performed. A number of concrete suggestions for improving the process of law-making at all levels of the legislative and executive power is proposed.

Key words: Ukraine, the penitentiary system, criminal law enforcement, rulemaking, the laws of Ukraine, decrees of the President of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine resolutions.